

Socialpedagogiskt perspektiv på måltidssituationen i daghemmet

- En handbok

Paulina Wall & Veronica Herold

Sociala området

2016

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	Det sociala området
Identifikationsnummer:	15685 16596
Författare:	Veronica Herold & Paulina Wall
Arbetets namn:	Socialpedagogiskt perspektiv på måltiden i daghemmet
Handledare (Arcada):	Bettina Brantberg-Ahlfors
Uppdragsgivare:	Stiftelsen Sedmigradsky & Barnavårdsföreningen
Sammandrag: Måltidssituationen är en del av verksamheten på daghem. I vårt arbete synliggör vi hur man med hjälp av ett socialpedagogiskt förhållningsätt kan göra måltiden till en mera meningsfull stund. Syftet med detta examensarbete är att ge personalen på daghemmen Sedmigradsky och Barnavårdsföreningen i Helsingfors olika idéer om detta. Vi har också inkluderat hur man kan använda sig av mat som tema i den övriga verksamheten genom bl.a. lekfulla moment. Frågeställningarna i examensarbetet är: <i>Hur kan man med hjälp av olika socialpedagogiska förhållningssätt göra måltidssituationen mera meningsfull? Hur kan personalen få barnen mera delaktiga i måltidssituationen? Hur kan man inkludera temat mat som en del av lärandet i dagvårdsverksamheten?</i> Frågeställningarna besvaras i våra teoretiska utgångspunkter samt i vår slutliga produkt. Våra teoretiska utgångspunkter handlar om socialpedagogik inom dagvården, måltiden som socialpedagogisk aktivitet, lekens och lärandets betydelse i verksamheten, vikten av att använda olika teman, trygghetens betydelse för lek och lärande samt inspiration från Steinerpedagogiken. Vi har använt oss av produktutveckling som metod och resultatet av detta är en handbok. Innehållet till handboken har samlats in från litteratur och artiklar. Handboken innehåller idéer om hur personalen kan använda socialpedagogiska tillvägagångssätt för att göra måltidssituationen till en mera meningsfull stund, samt hur man kan inkludera barnen i planeringen av denna. Handboken innehåller även tips på hur temat mat kan inkluderas i den övriga verksamheten.	
Nyckelord:	Måltidssituation, Socialpedagogiskt förhållningssätt, delaktighet, barn, daghemsverksamhet, trygghet, lekfullhet, teman, planering, Stiftelsen Sedmigradsky, Barnavårdsföreningen
Sidantal:	39 + 20
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree programme:	Social field
Identification number:	15685 16596
Author:	Veronica Herold & Paulina Wall
Title:	
Supervisor (Arcada):	Bettina Brantberg-Ahlfors
Commissioned by:	Stiftelsen Sedmigradsky & Barnavårdsföreningen
Abstract: Dining and food-related situations are a part of daily routines in daycare. In our thesis we will explain how dining can be made into a more meaningful moment with the help of a social pedagogic approach. The meaning of this thesis is to give the personnel of Semigradsky-kindergartens as well as Barnavårdsföreningen in Helsinki different ideas relating to meals and dining in kindergartens. We have also included a section on how to use food as a theme in other activities using for instance playful moments. Our main thesis questions are: <i>How can dining be made more meaningful with the help of social pedagogic approach? How can the personnel involve children more in situations related to dining? How can food as a theme be included as a part of teaching in day-care?</i> The questions will be answered in our theoretical starting points as well as in our final product. Our theoretical starting points consist of the following themes: social pedagogy in daycare, meal planning and dining as a social pedagogic activity, the meaning of playing and learning in activities, the importance of usage of various themes, the meaning of safety in play and learning, and inspiration from Steinerpedagogy. We have used product development as a method and the result of this is a handbook. The content of the hand book has been collected from both literature and articles. The handbook includes ideas about how the personnel can use social pedagogic approach in order to make the dining in daycare more meaningful and how children can be included in meal planning. The handbook also includes useful advice on how food as a theme can be included in other daycare activities.	
Keywords:	Dining, social pedagogic approach, involve, children, daycare, security, playful, themes, planning, Stiftelsen Sedmigradsky, Barnavårdsföreningen
Number of pages:	39 + 20
Language:	Swedish
Date of acceptance:	

Innehåll

1	Inledning.....	5
2	Bakgrund.....	5
2.1	Stiftelsen Sedmigradsky	6
2.2	Barnavårdsföreningen	6
2.3	Projektet "Tack för maten"	7
3	Syfte och frågeställningar	9
4	Teoretiska utgångspunkter	9
4.1	Socialpedagogik inom dagvården	9
4.1.1	<i>Delaktighet inom dagvården.....</i>	<i>10</i>
4.1.2	<i>Madsens bildningsblomma.....</i>	<i>13</i>
4.1.3	<i>Måltiden som socialpedagogisk aktivitet</i>	<i>15</i>
4.2	Lekens och lärandets betydelse i verksamheten	18
4.2.1	<i>Barnet lär sig genom leken.....</i>	<i>18</i>
4.2.2	<i>Trygghetens betydelse för lek och lärande</i>	<i>19</i>
4.2.3	<i>Vikten av att använda olika teman</i>	<i>21</i>
4.2.4	<i>Inspiration från Steinerpedagogiken.....</i>	<i>23</i>
5	Metod.....	25
5.1	Produktutveckling som metod	25
5.2	Etiska aspekter	26
6	Produkt.....	27
6.1	Tillverkning av handboken.....	27
6.2	Beskrivning av handboken	29
6.3	Innehållet i handboken	29
7	Diskussion	31
7.1	Processen.....	33
7.2	Produkten	35
7.3	Förslag till fortsatt forskning	35
Källor		36

1 INLEDNING

Vårt examensarbete är ett beställningsarbete av Barnavårdsföreningen samt Stiftelsen Sedmigradsky. Beställarnas önskemål var att få idéer om olika förhållningssätt som kan användas för att göra måltidssituationen på daghemmet mera meningsfull. Vårt examensarbete inkluderades i projektet: Vardagen på daghem som socialt kapital.

Vi valde att ta del av detta projekt eftersom vi båda är intresserade av barnpedagogik samt att arbeta med barn i framtiden. Vi har båda arbetat på olika daghem och anser båda att måltidssituationen är en väsentlig del av verksamheten. Detta projekt inspirerade oss även att vilja forska i hur man kan införa temat mat i den övriga daghemsverksamheten. Vi vill hitta en koppling mellan måltiden och barnets lärande samt få barnet mera delaktig i måltidssituationen. Daghemmet bör sträva efter att varje enskilt barn lär sig att utveckla sin förmåga att visa och uttrycka sina egna åsikter och tankar och med hjälp av det kunna påverka sin situation. Barnet ges också en möjlighet att även utveckla sin förmåga att använda och förstå demokratiska principer genom att få delta, samarbeta samt vara med och fatta beslut. (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson 2014 s. 207)

Vi ville undersöka hur man med hjälp av ett socialpedagogiskt perspektiv kan göra måltidssituationen på daghemmet till en stund där alla barnen kan känna sig delaktiga. Vi ville också undersöka hur temat mat kan införas i den övriga verksamheten på daghemmet. Vi ville skapa något som kan hjälpa daghemspersonalen att hitta inspiration när det kommer till temat mat på daghemmet.

2 BAKGRUND

Vygotskij (1995) definierar begreppet kreativitet som en ”mänsklig aktivitet som skapar någonting nytt, oavsett om det skapande är ett ting i den yttre världen eller en konstruktion av intellektet eller känslan, en konstruktion som bara existerar och ger sig till känna i människans inre”. Vi anser att måltidssituationen är en viktig del av daghemsverksamheten eftersom det är en vardaglig rutin som skulle kunna göras till mera än bara en rutin. Med detta menar vi att det är viktigt att våga bryta invanda mönster och på ett positivt

sätt föra in kreativa och socialpedagogiska element i måltidssituationen. Eftersom måltiden är en social aktivitet anser vi att alla som ingår i denna skall få vara delaktiga och få sin röst hörd.

Som vi redan nämnde är våra uppdragsgivare är Stiftelsen Sedmigradsky och Barnavårdsföreningen. De har tidigare deltagit i ett projekt vid namn ”Tack för maten” grundat av Martha förbundet, därför inkluderar vi också det projektet i vår bakgrund.

2.1 Stiftelsen Sedmigradsky

Stiftelsen Sedmigradsky är en finlandssvensk organisation som bedriver dagvårsverksamhet. De vill erbjuda en trygg dagvårdsmiljö i Helsingfors stad. Sedmigradsky verksamheten satsar på en högklassig dagvård där barnet ses som en individ samt som en medlem i gruppen. Deras värdegrund baserar sig på en mångsidig verksamhet i en trygg och positiv miljö där det enskilda barnets behov tas i beaktande. (Stiftelsen Sedmigradsky)

Sedmigradskys kök följer en del principer då det kommer till maten. Det egna köket lagar maten och undviker också halvfabrikat. De prioriterar alltid inhemska varor och föredrar ekologiska råvaror där priset och tillgängligheten tas i beaktande. Sedmigradsky erbjuder också vegetarisk mat minst en gång i veckan. (Stiftelsen Sedmigradsky)

Då det kommer till själva matsituationen på Sedmigradsky, strävar daghemspersonalen till att uppmuntra alla barn att smaka på maten. De vill även att matsituationen är en positiv stund, samt fostrar de barnen till att ha en positiv attityd till maten. (Stiftelsen Sedmigradsky)

2.2 Barnavårdsföreningen

Barnavårdsföreningen i Finland är den äldsta barnskyddsorganisationen som finns i Finland grundat 1893. De jobbar för ett barnvänligare samhälle, ett stärkt föräldraskap, samt en bättre barndom. Barnavårdsföreningen jobbar både på svenska och finska och har ungefär 120 anställda. Till barnavårdsföreningen hörs flera eftisar och daghem, familjeenheter samt ett barnhem. (Barnavårdsföreningen)

Barnavårdsföreningens daghem vill erbjuda lärande, fostran och vård av högkvalitet för barnen. I alla daghem använder de sig av tidigt familjestöd vilket underlättar dagvårdstarten för barnen. Med tidigt familjestöd menas att varje barn har en egenvårdare. Ett hembesök av egenvårdaren skall göras före barnet börjar på daghemmet. (Barnavårdsföreningen)

Barnavårdsföreningen vill att barnen har en möjlighet att få uttrycka sina känslor via konsten och de strävar till att barnen skall ha tid att skapa och måla. De använder sig av ett pedagogiskt arbetssätt som heter ”Konst är lek”. Utgångspunkten i arbetssättet är Loris Malaguzzis åsikt om att barnen kan uttrycka sig på många olika sätt. Barnet rör sig mellan sitt yttre och inre jag under den skapande leken och detta hjälper barnet att lättare kunna uttrycka t.ex. känslor. (Barnavårdsföreningen)

Barnavårdsföreningen har ett eget tillredningskök i varje daghem. De använder sig oftast av inhemska och rena råvaror samt strävar till att använda sig mera av ekologiska produkter. De undviker tillsatssämnen i maten och använder sig av lämpligt med salt och så lite socker som möjligt. (Barnavårdsföreningen)

2.3 Projektet ”Tack för maten”

Projektet ”Tack för maten” är riktat till privata svenskspråkiga daghem i Svenskfinland. Projektet riktar sig till daghemspersonal, föräldrar, barn och kökspersonal. Med projektet vill man engagera dem till att utveckla måltiden och bespisningsverksamheten på daghemmet och i hemmet. ”Tack för maten” projektet finns också till för att ge tips på hur man kan skapa en nyfiken samt sund inställning till mat. På projektets hemsida finns det material på olika tips, recept och övningar med temat mat som kan användas tillsammans med barnen. (Martha förbundet 2015)

Under projektet får barnen delta i en smakskola, de får bekanta sig med nya smaker med hjälp av en metod som kallas för ”Saperemetoden”. Projektet erbjuder också ett tillfälle för barn och föräldrar där de får kocka enkla måltider tillsammans. Under dessa tillfällen

har föräldrarna också chans att få tips och inspiration för matlagningen i hemmet. (Martha förbundet 2015)

Saperemetoden grundades på 1970-talet av Jaques Puisais och betyder på latin; veta, känna och smaka. Idén med metoden är att barn bekantar sig med mat med hjälp av sina sinnen. Det finns olika övningar och lekar som kopplas till det olika sinnena. Barnen blir mera intresserade av mat som de inte tidigare har vågat smaka på med hjälp av dessa lekar och på samma gång lär de sig att använda sina sinnen. (Luostarinen 2014)

Ett litet barn upptäcker världen med hjälp av att provsmaka och stoppa ätbara men även oätbara saker i munnen. Då barnet växer upp och blir äldre blir ögon och fingrar viktiga funktioner för barnet då de undersöker vad de äter och dricker. Exempel på detta kan vara att barnet sätter händerna i mjölken eller mosar potatisen med hjälp av händerna. Vuxna kan tycka att detta inte är ett gott bordsskick men här är det bra att komma ihåg att ett viktigt steg i barnens utveckling är att de får chansen att pröva äta själva. Eftersom finmotoriken inte ännu är tillräckligt utvecklad hos ett litet barn skall man låta dem äta med fingrarna om de vill. (Sepp 2013 s. 137)

Grundtanken då man arbetar utgående från saperemetoden är att oavsett ålder har alla rätt till att känna olika smaker. Om man inte vill prova behöver man inte och det finns inget som är rätt eller fel. Det är barnen själva som får bestämma och utgående från deras villkor skapar saperemetoden nyfikenhet och blir lustfylld. Metoden handlar om att experimentera och leka.

Tanken är att tillsammans med andra barn lära känna sig själv och hurdan smak var och en har. En viktig del av saperemetoden är att man tillsammans i grupp diskuterar, provar och tänker på vad det är man hör, känner, ser, doftar och smakar då det kommer till mat. Som hjälpmedel till olika övningar och diskussion kan man använda sig av symboler och bilder som stöder barnet att koncentrera sig på rätt sinne. Då man tillsammans med barnen använder sig av saperemetoden är det också viktigt att använda sig av olika sorters dokumentation under stunderna så att barnen får chansen att sätta ord på sina upplevelser. (Sepp 2013 s. 138)

Saperemetoden handlar om upplevelsebaserat lärande där vikten läggs på barnets nyfikenhet till att undersöka och experimentera. Barnet uppmuntras till att uttrycka sina egna erfarenheter och sinnen. Metoden lär barnet att bli en aktiv deltagare både i grupp men också självständigt. (Luostarinen 2014)

3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med examensarbetet var att ge personalen på daghem olika idéer om hur de kan använda socialpedagogiska tillvägagångssätt för att göra måltidssituationen till en meningsfull stund. Vi ville att det skulle finnas möjlighet att inkludera temat mat i den övriga verksamheten och därför bestämde vi oss för att produkten också skulle innehålla idéer om detta.

Våra frågeställningar var:

- Hur kan man med hjälp av ett socialpedagogiskt förhållningssätt göra måltidssituationen mera meningsfull?
- Hur kan personalen få barnen mera delaktiga i måltidssituationen?
- Hur kan man inkludera temat mat som en del av lärandet i dagvårdsverksamheten?

4 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

I våra teoretiska utgångspunkter kommer vi att behandla hur man med hjälp av socialpedagogiska förhållningssätt kan utveckla måltidssituationen. Vi kommer även fördjupa oss i hur barnet kan inspireras till lärande, när det kommer till mat genom teman och lekfulla moment.

4.1 Socialpedagogik inom dagvården

Socialpedagogik och social inklusion handlar om att ta med människor som deltagare på olika vardagslivsarenor som anses vara avgörande i samhället. Det handlar om livsområden som kultur, konsumtion, fritid, skola, familj, arbete samt dagvård. Madsen (2011)

beskriver detta som ett uppbyggande av *det inkluderade vardagslivet*. Barnens och familjens vardagliga liv är föremålet för insatsen som socialpedagogiken gör och dess mål är att ge deltagarna möjligheten att ha inflytande över den egna tillvaron samt att leva ett meningsfullt liv (Madsen 2011 s. 203-204). Detta är av stor vikt när man ser på måltids-situationen eftersom det är en daglig rutin i vardagen på daghem. Madsen (2011) poängterar att socialpedagogiken handlar om inklusion och delaktighet och därför går detta att tillämpa på måltidssituationen inom dagvården, eftersom det är vad vi vill uppnå med vårt examensarbete.

4.1.1 Delaktighet inom dagvården

Dagvården är en levnadsmiljö för många barn och utgör både en nödvändig samt betydelsefull social arena för att barnet skall få skapa livserfarenheter i den vardagliga verksamheten (Madsen 2011 s. 206). Att främja personligt välbefinnande, stärka verksamhetssätt och beteendeformer till att beakta andra personer och att stegvis öka självständigheten hos barnen är tre principer som skall följas för att stöda fostran (Stakes 2005). Barn föds med behovet av att nyfiket undersöka omvärlden och genom detta upplever barnet kompetens samt bemästring av olika färdigheter. Intresse går hand i hand med skapande, kreativitet och lärande hos barnet vilket betyder att det är viktigt att pedagogen stimulerar detta i barngruppen (Brodin & Hylander 2007 s. 40). Genom att ta med barnet i det kreativa skapandet av olika element i måltiden bidrar det till att barnet har möjligheten till att förhålla sig nyfiskt till måltidssituationen och även olika teman kring mat. Enligt Brodin & Hylander (2007 s. 40) finns det goda förutsättningar för lärande då barnet visar intresse. En skicklig pedagog har förmågan att dela samt hålla barnets intresse vid liv genom att hitta på nya utmaningar och idéer. Längre fram i arbetet kommer vi att ta upp Madsens (2001) fem kompetenser som en pedagog skulle kunna använda sig av för att skapa en meningsfull måltidssituation på daghemmet.

Begreppet delaktighet handlar om då en person blir sedd och hörd och får uttrycka sig. Att någon också intresserar sig och lyssnar på vad man vill uttrycka främjar delaktigheten. Barns självkänsla stärks då de känner sig delaktiga. Om delaktighetens betydelse på daghemmet skulle tydliggöras så skulle pedagogerna ha ett redskap till att skapa goda ut-

vecklingsmöjligheter och goda miljöer för barnen. Att vara medveten om hur arbetskamaraterna ser på begreppet delaktighet är viktigt för att tillsammans kunna planera verksamheten (Sandberg 2014 s. 215). Med tanke på detta kan man konstatera att inom personalen är det viktigt att diskutera sinsemellan hur var och en ser på måltidssituationen och tillsammans planera hur den skulle kunna se ut så att alla är ense om vad som är viktigt att inkludera och kanske ändra på. Alla kan inte alltid vara av samma åsikt och därför skulle det löna sig att ge så mycket tid åt planeringen som möjligt så att alla har chansen att få sin röst hörd.

Det är viktigt att kunna reflektera över vad delaktighet inom dagvården betyder. För att delaktighet skall uppnås förutsätter det en öppen attityd till förändring. Det är viktigt att kunna se på dagvårdsverksamheten med kritiska ögon (Johannesen & Sandvik 2010 s. 28). De vuxna är alltid i en position av makt i relation till barnet. Barns möjlighet till inflytande och delaktighet påverkas av de vuxnas sätt att se på barnet samt hur de uppmärksammar sin egen makt i förhållande till barnet. Barnet bör ses som subjekt som har rätt att bli hörd samt uttrycka sig. Dessa är viktiga utgångspunkter för personalen när de ska arbeta för att barnet ska ha rätten och möjligheten till att vara delaktiga (Johannesen & Sandvik 2010 s. 41). Barnets förmågor påverkas av pedagogens vuxenkompetens och hans eller hennes erfarenheter när de möter barnet i förskolan. Pedagogen bör kunna se världen ur ett barns ögon och inta barnets perspektiv. Det handlar om att kunna vara lyhörd för barnets uttryck samt ha en förståelse för det sammanhang som barnet ingår i (Sandberg 2014 s. 216). När den vuxna har förmågan att se ur barnets perspektiv bidrar det till att barnet känner känslomässig bekräftelse (Brodin & Hylander 2007 s. 43). Detta är en förutsättning för att få barnet delaktigt i verksamheten. Det är även viktigt att vuxna tar barns handlande på allvar. När vuxna lyckas fånga barns perspektiv, blir barnets upplevelse av att de känner sig delaktiga och förstådda möjliga (Sandberg 2014 s. 216). Att kunna se saker ifrån barnets perspektiv är något den *expressiva kompetensen* i Madsens bildningsblomma också behandlar (se kapitel 4.1.2).

Att som pedagog ha ett möjlighetsinriktat förhållningssätt och att kunna tolka bakgrunden till barns agerande, intentioner, avsikter och handlingar förutsätter att barns delaktighet främjas på daghemmet. Det är också viktigt att kunna ta hänsyn till barnens önskemål och utgående ifrån dem bilda ett underlag till planeringen av verksamheten. Delaktigheten

främjas också då pedagogen är tydlig och trygg, vilket i sin tur bidrar till att barnet känner en känsla av trygghet. Barnens möjligheter till delaktighet stärks också då pedagogen är tillåtande och visar för barnen att deras förmågor och kompetenser tas i beaktande. Då man som pedagog har ett möjlighetsinriktat förhållningssätt betyder det också att man är observant. Barnen skall uppmärksammas och personalen skall både se barnen och också göra dem sedda. Då man utgår ifrån ett delaktighetsfrämjande arbetssätt gäller det att inspirera och motivera barnen till att bli intresserade av omvärlden och vardagen. (Sandberg 2014 s. 218)

Måltidssituationen är en vardaglig rutin för barn på daghem. Utgående ifrån detta kan vi konstatera att då barnen själva får vara med och planera måltidssituationen t.ex. duka, sätta upp maten och om möjligt vara med och tillreda maten, utgår personalen redan ifrån ett delaktighetsfrämjande arbetssätt. Små saker i vardagen kan betyda mycket mera för barnen än vad vi vuxna tror.

Många pedagoger på daghem anser att barn i stort sätt får vara delaktiga i beslut angående daghemmet men att det finns ”villkor för barnens delaktighet”. Dessa villkor kan delas in i två olika strukturer. Den första kallas för ”formella strukturer” vilket betyder t.ex. personalens inställning och kunskap samt personaltätheten. Det kan vara utmanande att få hela personalen inställda på att förändra sitt arbetssätt så att de gynnar delaktigheten på daghemmet. Pedagoger anser också att barnets ålder påverkar på hur mycket de får vara delaktiga i beslut som gäller vardagen på daghemmet. Den andra strukturen är den ”informella strukturen”. Denna struktur begränsar barnets möjlighet till delaktighet. Det handlar om oskrivna regler som personalen själva sätter upp och som de agerar utifrån. Fast de på många daghem försöker få barnen mera delaktiga i planeringen så lyder argumentet oftast ”barnen är delaktiga i vardagen men kan inte vara med att bestämma i allt, barnen styr men vi vuxna bestämmer.” (Sandberg 2014 s. 218-219)

Med tanke på detta är det viktigt att personalen kontinuerligt reflekterar över sitt eget handlande och funderar över varför man gör saker och ting på ett visst sätt. För att skapa delaktighet och meningsfullhet i måltiden förutsätter det att personalen har en tydlig bild av hur och varför man gör någonting i verksamheten. Det är också bra att reflektera över syftet och målet med det man planerar och gör när det kommer till måltidssituationen. Det är också centralt att utvärdera; vad fungerar? Vad fungerar inte? Varför fungerar det

inte? Vad kan man göra annorlunda nästa gång? Osv. Detta är något som vi anser är en väldigt central del i personalens arbete på daghem. Vi har båda arbetat på olika daghem och vi har konstaterat att på flera daghem finns det t.ex. en regel som lyder att barnen bara får ta ett knäckebröd per person, varför är det så? Vad är motivationen till den regeln? Det kan med andra ord handla om små saker och regler som har skapats och som används vid måltidssituationen, utan att personalen nödvändigtvis har tänkt på varför.

För att barnen skall kunna ha möjlighet till att påverka daghemsverksamheten måste personalen vara villiga till förändring. Att medvetandegöra de informella strukturerna de arbetar och agerar utifrån och att bryta sig loss från dessa kan vara svårt och kräver mycket tid och planering. Personalen måste tillsammans utveckla sitt arbetssätt så att barnens förslag och intressen styr verksamheten. Här gäller det att bryta oskrivna regler och försöka att inte göra som man alltid tidigare gjort. Barnens möjligheter till att påverka beror mycket på hur personalen arbetar tillsammans och därför är det viktigt att det finns en bra anda inom personalgruppen (Sandberg 2014 s. 224). Denna del kan kopplas ihop med *den produktiva kompetensen* i Madsens bildningsblomma (se kapitel 4.1.2).

4.1.2 Madsens bildningsblomma

Socialpedagogisk verksamhet kan delas in i fyra praktiska fält. I dessa fyra olika fält använder socialpedagogen sina kompetenser som är grundläggande och dessa är knutna till hjärna, tunga, hjärta och händer (Madsen 2001 s. 227). Pedagogen kan använda dessa fyra kompetenser utifrån sitt egna personliga integrerade sätt. Förmågan att kunna integrera dessa fyra kompetenser bildar den femte kompetensen. Resultatet av dessa kompetenser ser man i mitten av Madsens bildningsblomma, där de fem olika kompetenserna utgör grunden för pedagogens förmåga till att handla som yrkesmänniska och människa. Kunskap, färdigheter samt hållningar är syntesen till handlingskompetensen och dessa utvecklas genom de processer och aktiviteter i vart och ett av de praktiska fälten. Vart och ett av dessa fält bildar ramen kring upplevelser och aktiviteter som ligger till grund för flera olika former av erfarenhetsbildning (Madsen 2001 s. 227).

Den första kompetensen är *den produktiva kompetensen*. Pedagogen förhåller sig omformande, inspirerande samt skapande till sin omvärld. Med hjälp av olika verktyg och red-

skap kan pedagogen förhålla sig produktivt. Det produktiva fältet handlar om olika processer där man kan kvalificera slutresultatet. Detta betyder att pedagogen behärskar de olika tekniker samt metoder som leder till resultatet av någonting samt om resultatet motsvarar förväntningarna. (Madsen 2001 s. 228)

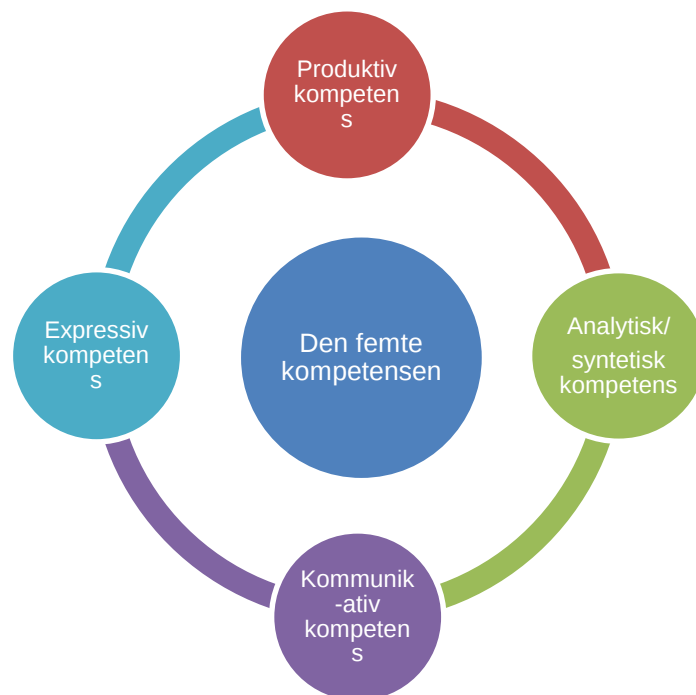
Den expressiva kompetensen representerar pedagogens emotionella och estetiska förmåga. Pedagogen har färdigheter för att sätta igång aktiviteter som är estetiska. Det handlar om att kunna sätta sig in i andra människors världar på andra sätt än bara språkligt. Med denna kompetens tillägnar pedagogen olika tekniker som ger honom eller henne möjlighet till att dra estetiska aktiviteter. (Madsen 2001 s. 229)

Socialpedagogikens kommunikativa utsträckning representeras av *den kommunikativa kompetensen*. Språket är en talhandling som ger uttryck för en social relation som bärs upp av tillit. För att uppnå denna relation kan man använda sig av den kommunikativa kompetensen. Detta betyder inte bara att pedagogen har goda språkliga färdigheter, utan även en god insikt i mänskliga samtalsprocesser. (Madsen 2001 s. 230)

Den analytiska/syntetiska kompetensen representerar det socialpedagogiska arbetets kunskapsdimension. Detta innebär att pedagogen har en insikt i förutsättningarna som deltagarna har samt deras levnadsvillkor. Pedagogen har även insikt i sina egna handlingsmöjligheter i sitt arbete. När pedagogen analyserar och värderar resultatet av någonting, måste han eller hon kunna avgöra vilka skilda delar bidrog till resultatet och helheten. Till denna kompetens hör även förmågan att samla ihop olika delar till en helhet. (Madsen 2001 s. 231-233)

Den femte kompetensen är helheten av de fyra kompetenserna. Pedagogen integrerar de fyra kompetenserna samt utvecklar dem alla i varje socialpedagogisk verksamhet. Den gemensamma samverkan av dessa är det som skapar ett bra bildningsvärde hos pedagogen. (Madsen 2001 s. 234)

Nedan presenteras Madsens bildningsblomma. Figur 1 är originalet av bildningsblomman. Figur 2 är vår egen illustration av hur man kan koppla blomman till måltidssituationen på daghemmet. (se kapitel 7)

Figur 1. Madsens bildningsblomma.

4.1.3 Måltiden som socialpedagogisk aktivitet

Måltiden på daghemmet är en stund där barnen och vuxna sätter sig ner och delar ett och samma intresse; maten. Sedan lång tid tillbaka har måltiden setts som en socialpedagogisk aktivitet på daghemmet. Pedagoger beskriver måltiden som en trivsamt stund tillsammans men också som ett tillfälle där barnen lär sig om t.ex. bordsskick och goda matvanor (Johansson & Pramling Samuelsson 2001 s. 88). Måltidssituationen på daghemmet skall vara en trygg plats där barnen vågar uttrycka sina känslor (Martha Förbundet 2015). Vi kommer att ta upp betydelsen av att barnet känner sig tryggt längre fram i arbetet. Måltiden skall också försöka hållas som en positiv upplevelse där barnen skapar gemenskap och ökar respekt och förståelse till varandra (Martha Förbundet 2015). Det är pedagogens uppgift att skapa strukturer i vardagslivet som främjar gemenskapen i barngruppen (Madsen 2011 s. 213).

Många daghem har också börjat ta i beaktande musikens betydelse under måltidssituationen. Lugn musik kan vara väldigt avstressande och därför kan det vara en bra idé att

spela musik i bakgrunden under måltiden. Detta kan få barnen att gå ner i varv och också inspirera dem att sitta kvar längre vid matbordet (Sepp 2013 s. 145). Det tar tid för barnen att lära sig äta och därför är det viktigt att faktiskt ge dem den tiden. Som vuxen skall man komma ihåg att inte göra allt jobb för barnen utan låta dem själva öva på att t.ex. ta mat och hålla dricka i glaset.

Något man också kan göra är att tillsammans med barnen göra upp reglerna kring måltiden. På detta sätt inkluderas barnen i planeringen (Martha Förbundet 2015). Att fostra en allätare är inte det lättaste och tar tid, det är viktigt att ha tålmod och ge barnet den tiden. Det gäller att kontinuerligt introducera nya smaker och rätter. När man introducerar nya smaker för barnet kan det vara bra att göra det i kombination med något som de redan har smakat på. Barnet kan ha lättare att ta till sig en ny smakupplevelse om den är i kombination med något som barnet gillar från förut (Lidbeck m.fl. 2012 s. 401). Med tanke på detta kan vi konstatera att pedagogen behöver vara kreativ samt ha tålmod vid måltidssituationen. Det gäller att kunna fundera ut olika metoder vid måltidssituationen som inspirerar barnet till att våga inta nya smakupplevelser.

Lidbeck m.fl. (2012) poängterar att barn som är i 1 års ålder ofta brukar vilja äta på egen hand, utan hjälp. De tränar ofta målmedvetet att äta med exempelvis; händerna. Det gäller att prova sig fram, ibland behöver den vuxna hjälpa till att mata barnet. Barnet spiller och kladdar med maten när han eller hon övar, det är en självklarhet som man måste acceptera (Lidbeck m.fl. 2012 s. 403). En viktig förutsättning för att barnet skall kunna utveckla sina färdigheter är att barnet har känslan av att han eller hon klarar av saker på egen hand (Forster 2013 s. 267). Genom att låta barnet anta nya uppgifter och utmaningar självständigt ökar det barnets lust att utvecklas och lära sig. (Forster 2013 s. 268)

Omsorg när det kommer till måltiden kan ha flera olika betydelser. Måltiden är delvis en stund för bibehållande av livet i den bemärkelsen att barnen måste få mat. Måltiden är ofta förknippad med känslor och närhet och bör genomföras omsorgsfullt. Johansson & Pramling Samuelsson (2001) beskriver också måltiden som en specifik situation där olika former av lärande gestaltas och utmanas. Med andra ord är måltiden en aktivitet på daghemmet som har potential för en pedagogik som innehåller både lärande och omsorg.

Johansson & Pramling Samuelsson (2001) har jämfört två olika måltidssituationer. Dessa två måltidssituationer hade som utgångspunkt att de är ”vanliga” måltidssituationer, dvs. De är vardagliga situationer i daghemskontexten som inte innehåller ovanliga eller extrema händelser. I båda barngrupperna var atmosfären lugn och vänlig. Pedagogerna beskrev målen som de hade för måltiden på daghemmet. De hade försökt förstå var vuxna och barn har sitt fokus samt på vilka villkor deras samtal sinsemellan sker. I observationen av dessa måltidssituationer utgick de ifrån följande frågor;

- ”Hur gestaltas omsorg? Vilken relation får omsorg till pedagogik, uttryckt i pedagogers förhållningssätt”
- ”Möts barns och vuxnas livsvärldar? Om så är fallet vad gestaltas i detta möte? Om inte; vad sker?”

Efter observationerna av de två olika måltidssituationerna konstaterade Johansson & Pramling Samuelsson (2001) att det fokus som de vuxna har var riktat mot olika aspekter i måltidssituationen. Vid måltiden på det första daghemmet pendlade de vuxnas fokus mellan barnen och samvaron kolleger emellan. Under vissa stunder lämnades barnen alltmer att samspela sinsemellan. I de vuxnas gemenskap framstod omsorgen om arbetskamraterna samt arbetssituationen. Fokus verkade vara på det primära vid måltiden – att barnen skulle äta. I samband med det blev lekfullheten hos barnen ett hinder som tog deras uppmärksamhet från själva ätandet. De vuxna och barnen möttes inte i ett gemensamt ömsesidigt samspel.

På det andra daghemmet var pedagogen mer inriktad på att samspela med barnen och verkade sträva efter att detta sker på barnens villkor. Barnen fick en möjlighet till att enligt deras egen förmåga känna efter, ha egna uppfattningar och klara av olika färdigheter samtidigt som pedagogen bekräftade deras kompetens samt uttrycker ömsesidig gemenskap med barnen. Delade världar, samspel samt samtal verkade vara viktiga men också att själva ätandet var en del av samvaron. Johansson & Pramling Samuelsson (2001) konstaterade också att ordning inte är det som är viktigast enligt pedagogen, barnen begränsas väldigt lite. Barnen får en möjlighet till kontroll och överblick och agera enligt deras individuella utvecklingsnivå. Man kan konstatera att förutsättningarna för möte mellan vuxnas och barns livsvärldar fanns.

Enligt den forskning som vi har gjort går det att konstatera att den andra av dessa två måltidssituationer är den optimala. Det kan vara bra för personalen att tillsammans reflektera över hur måltidssituationen ser ut på daghemmet, och fundera över vad som fungerar bra och vad som fungerar mindre bra. Utifrån en sådan reflektion kan personalen tillsammans skapa nya idéer kring måltidssituationen.

4.2 Lekens och lärandets betydelse i verksamheten

I detta kapitel kommer vi att behandla hur barnet lär sig genom leken och vad olika teman har för betydelse för barnets lärande. Vi kommer även att ta upp trygghetens betydelse för att barnet skall kunna inspireras och lära sig genom lekfulla moment.

4.2.1 Barnet lär sig genom leken

Leken har alltid varit en viktig del i barnets vardag på daghemmet. Man kan se på leken från två olika synvinklar; den ”fria leken” där barnen leker självständigt och den ”pedagogiska leken” som styrs av de vuxna. Trots att leken kan vara svårfångad så är de flesta forskare av samma åsikt då det kommer till vad lek egentligen betyder. Det brukar sägas att leken är: spontan, frivillig, lustfylld, symbolisk, social, aktiv, utan några färdigt planerade mål (Pramling Samuelsson & Sheridan 2006 s. 83-84). Vi ser på leken, ur den bemärkelsen att måltidssituationen skall kännas lekfull och givande för barn och vuxna. Personalen och barnen kan tillsammans vara kreativa när det kommer till planeringen av måltidssituationen vilket bidrar till att lekfullhet blir ett element i detta. Man kan även närma sig temat mat på ett lekfullt vis bl.a. genom olika lekar och övningar som kan kopplas till mat.

Då barn skapar kunskap händer detta oftast genom leken. Leken skall vara meningsfull och barnet skall vara engagerad i denna. Då ett barn leker kan oväntade situationer dyka upp, situationer som barnet aldrig förut har behövt möta. Det första som kan hända då barnet möter något nytt är att det kan uppstå frustration. Efter det börjar barnet hantera den nya situationen med hjälp av vad han eller hon redan vet och kan från tidigare. Denna process stöder barnet till att lära sig nya saker och därför är leken en stor del av lärandet

(Pramling, Samuelsson & Asplund Carlsson 2014 s. 45). Detta kopplar vi ihop med måltidssituationen i den bemärkelsen att barnet har en del kunskap sen tidigare t.ex. olika smakupplevelser. Genom kreativa och lekfulla moment kan barnet inspireras till att prova på nya smakupplevelser.

Barn utvecklar också sin sociala kompetens genom att leka. När barnet leker tillsammans lär de sig att umgås med andra barn, de börjar känna sympati och empati till varandra. Ömsesidighet, turtagande och samförstånd är tre sociala lekregler som barnen bör lära sig att följa för att leken skall kunna bli djupare och fortgå (Pramling Samuelsson & Sheridan 2006 s. 86). Lekar och spel där det krävs att gruppen tillsammans hjälper varandra, stärker barnets sociala förmåga samt självkänsla. Känslan av att behövas och vara en viktig del av det som gruppen gör tillsammans är a och o (Vehkalahti 2008 s. 26). Vi kan konstatera att måltidssituationen handlar mycket om turtagande. Barnet behöver vänta på sin tur vid flera olika moment under måltiden. Därför är detta en viktig social förmåga för barnet att öva genom olika lekar och moment när det kommer till måltidssituationen samt olika mat teman.

Delaktighet och lek kan också kopplas samman eftersom leken är en aktivitet där barnen kan känna en känsla av delaktighet. Barn kan uppleva att det är de vuxna som bestämmer över allt förutom själva leken, där får barnen själv bestämma. I leken manifesterar och uttrycker barnet sitt engagemang och deltagande. Leken är lustfylld och skapar glädje. Under leken är barnen fria från de vuxnas regler och de blir inte bedömda, istället utvecklas deras självtillit och de känner sig kompetenta. (Sandberg 2014 s. 227)

4.2.2 Trygghetens betydelse för lek och lärande

Det är viktigt att se barnet som en person, detta innebär att se barnet som en människa är vad man strävar efter. Det är väldigt vanligt och även naturligt att den vuxna på ett eller annat sätt försöker påverka barnet. Detta innebär att vi vill stöda deras sociala tillväxt, självkänsla samt uppmuntra dem till social tillväxt och lära sig saker. Om vi vuxna ser på barnet som ett föremål ser vi honom eller henne inte som en hel, riktig människa. När den vuxna ser barnet som en människa, vill man lyssna på barnet samt lära känna honom eller

henne. Den vuxna koncentrerar sig inte bara på sådant som barnet borde utveckla eller lära sig, utan koncentrerar sig även på det som barnet redan kan eller det som man själv kan lära sig av barnet. När barnet blir sedd och beaktad bidrar det till att barnets självkänsla utvecklas. Detta i sin tur bidrar till barnets känsla av trygghet. (Vehkalahti 2008 s. 9)

Det är viktigt att vuxna stöder varje barn som enskild individ, inte bara gruppen som grupp. Att ge barnet nya impulser, skapa möjligheter samt att vara observant mot barnet är viktigt. Det är även viktigt att den vuxna försöker identifiera varje barns bästa sidor och styrkor och genom dem få en förståelse för vad som väcker barnets intresse. En viktig del är att man ger barnet möjlighet att ta del av, och prova på olika sätt när det kommer till deltagandet i verksamheten (Vehkalahti 2008 s. 18). Genom att den vuxna stöder varje enskilt barn bidrar det till att tillit skapas barn och vuxna emellan. Eftersom Sandberg (2014) har konstaterat att begreppet delaktighet handlar om att en person blir sedd och hörd, stärks även det faktum att barnet behöver känna sig tryggt för att kunna vara delaktig.

När det kommer till att stöda barnet i utvecklingen av det egna självförtroendet är det viktigt att den vuxna litar och tror på sig själv. Barnet behöver uppmuntras och stödjas av en vuxen som barnet kan respektera, tro och lita på. Respekt som baserar sig på rädslan för att straffas eller aktning för den vuxna som är i en viss position, är inte optimal. Respekt som baserar sig på positiva egenskaper samt sakkunskap är däremot väldigt betydelsefull när det kommer till att barnet skall kunna känna sig tryggt. Självkänedom och ärlighet hos den vuxna bidrar till uppnåendet av respekt från barnets sida. Det är respektgivande för barnet när han eller hon kan och vågar vända sig till den vuxna för att be om hjälp. Detta skapar ett tryggt band, barn och vuxna emellan (Vehkalahti 2008 s. 33). Det är viktigt att vuxna bekräftar barnets känslor, detta innebär att den vuxna har förmågan att kunna förmedla att han eller hon accepterar och förstår barnets upplevelse (Forster 2013 s. 266). När det kommer till måltidssituationen anser vi därför att det är viktigt som pedagog att stöda och uppmuntra barnet till att smaka, öva sig att äta själv på ett positivt sätt. Samtidigt så är det viktigt att pedagogen reflekterar över att t.ex. Är det nödvändigt att barnet smakar på allting? Pedagogen bör ha förmågan att kunna visa empati och förståelse gentemot barnets upplevelser till mat.

Att främja barnets välbefinnande är ett av de främsta syftena inom småbarnsfostran. Då ett barn mår bra har det också förutsättningar till att lära sig, växa och utvecklas på det bästa möjliga sättet. I en lugn och trygg atmosfär njuter barnet av att få umgås med andra barn och vuxna. Barnet riktar också sin energi på att lära sig, leka och utvecklas då de känner känslan av trygghet. Som pedagog är det viktigt att trygga de grundläggande behov barnet har eftersom det förutsätter att barnet känner sig respekterad och godkänd som individ. För att barnets välbefinnande skall främjas måste barnets levnadsförhållanden vara trygga och varaktiga, en bra relation till föräldrarna, andra barn och daghemspersonalen ses som viktiga för att barnet skall kunna uppleva tillhörighet. (Stakes, 2005) Barnet kan känna oro vid situationer där barnet inte vet vad som kommer att hända eller om barnet har känslan av att han eller hon inte på något sätt kan påverka det som sker. Detta gör att barnet kan känna sig väldigt otryggt. (Forster 2013 s. 25)

4.2.3 Vikten av att använda olika teman

Arbete kring olika teman innebär att man arbetar utgående ifrån en helhetssyn där olika innebörder och aspekter sätts in i ett sammanhang (Pramling Samuelsson & Mårdsjö 1997 s. 143). Målsättningen med att använda olika teman är att ge barnet en möjlighet till utveckling i samhället. Ett förslag på ett tema är "Förr i tiden". Temat börjar med att de vuxna intervjuar barnen om ämnet och barnen får både berätta om sina tankar samt rita. Exempel på frågor kunde vara; Hur tror du att jordklotet kom till? Hur tror du att det kom sig att växter, djur och människor kunde leva då? Och så vidare. När alla barnen intervjuats jämförs alla barns teckningar samt deras idéer och tankar med varandra. Detta är inte i syfte att mäta barnens kunskaper, syftet är att se vilka olika föreställningar barnet har gällande temat (Pramling Samuelsson & Mårdsjö, 1997 s. 143). Teman bidrar också till att barnets motivation och självständiga medverkan stärks. Detta innebär att när barnet har bekantat sig med ett temaområde som kommer att fortgå en längre tid, inspireras de lättare inför nya utmaningar och uppgifter som hör till samma tema (Vehkalahti 2008 s. 27).

Aslan (2013) forskade effekterna på projekt baserat lärande hos barn. Han ville ta reda på om deras förmåga till att kategorisera saker ändrades med hjälp av projektet. Barnen som deltog i projektet var 6 år och gick i förskolan, de delades in i en experimentgrupp och en kontrollgrupp. Experimentgruppen skulle delta i ett ”matprojekt” som pågick tre gånger i veckan under 12 veckors tid. Kontrollgruppen skulle däremot fortsätta förskoleundervisningen på samma sätt som förut.

Barn kategoriserar saker de ser runt omkring sig. Då det kommer till mat kategoriserar barnet den efter t.ex. saker man äter till morgonmål, mellanmål osv. De kategoriserar också saker i positiva och negativa kategorier, t.ex. nyttig och onyttig mat. Det har forskats i att det är viktigt för barnen att lära sig att kategorisera eftersom det är en kognitiv färdighet som vi använder för att förstå oss på den värld vi lever i. Mat är en stor del av vår värld och därför var detta ett bra tema att använda sig av för att se hur barnens färdigheter att kategorisera stärktes. (Aslan 2013)

Till skillnad från ett ”vanligt” projekt som kan göras i förskolan gjordes ett mat projekt utgående från projekt baserat lärande. Skillnaden mellan dessa två sätt att genomföra projekt är att projektbaserat lärande ger mera möjligheter för barn att ställa frågor och ta ett större initiativ till det de undersöker. Projektbaserat lärande utgår också mera ifrån barnens perspektiv och önskemål än vad ett ”vanligt” projekt gör. Ny forskning har visat att projektbaserat lärande stöder barns begrepps utveckling och med det menas t.ex. förmågan att kategorisera. (Aslan 2013)

Då forskningen sattes igång gjorde barnen från båda grupperna ett test där de fick se bilder på sådant som är ätbart, t.ex. kex, yoghurt och persika. Barnen fick därefter dela upp dessa bilder i olika kategorier. Efter testet började experimentgruppen med mat projektet som skulle vara i 12 veckors tid. Kontrollgruppen gick också igenom temat mat men gjorde det i den normala förskoleundervisningen. Det första steget i projektet var att den vuxna läste en saga om mat för att väcka barnens intresse till ämnet. Efter sagan diskuterade gruppen om temat mat och den vuxna föreslog att de skulle göra ett projekt om det. Genom att tillsammans ”brainstorma” fick den vuxna reda på vad barnen redan visste om mat och om det fanns något som barnen var intresserade att lära sig mera om. Med denna info skapades sedan en mapp. Med hjälp av mappen kunde den vuxna gå igenom vad

barnen hade för önskemål och ifrån det planera vad som skulle kunna göras i nästa steg. (Aslan 2013)

I nästa steg av projektet besökte förskoleeleverna en farm, en mjölkvarn, ett konditori, ett café och en butik. Under besöken fick barnen observera produktionen, tillredningen och försäljningen av maten. De fick också ställa frågor till personalen på dessa ställen och ta foton på saker de tyckte var intressanta. Ifall någon av barnens föräldrar jobbade inom matbranschen blev de erbjudna att komma till förskolan och berätta om sitt jobb till barnen. Efter detta fick barnen odla frukter och grönsaker på gården. Det ordnades också en dag på förskolan då föräldrarna fick komma med och göra sylt, saltgurka, yoghurt och bröd tillsammans med sina barn. (Aslan 2013)

I slutet av projektet hölls en utställning för föräldrarna och de övriga eleverna på skolan. På utställningen presenterades bl.a. barnens fotografier, grönsakerna och frukterna de hade odlat och andra verk som hade skapats under de 12 veckorna. Barnen fick också berätta vad de hade upplevt under projektets gång till gästerna. Dagen efter gjorde båda grupperna återigen ett kategoriseringstest. (Aslan 2013)

I testet som gjordes i början av forskningen fanns inte någon signifikant skillnad på barnens färdigheter att kunna kategorisera, men i testet efter projektet märktes en skillnad. Barnen från experimentgruppen som deltagit i mat projektet fick högre poäng än vad barnen från kontrollgruppen fick. Med detta kunde man dra slutsatsen att projektbaserat lärande främjar barnens förmåga att lära sig att kategorisera. Barn blir mera motiverade av att lära sig om saker de är intresserade av och därför är det särskilt viktigt att utgå ifrån barnens funderingar och önskemål. (Aslan 2013)

4.2.4 Inspiration från Steinerpedagogiken

En av oss har arbetat på Steinerdaghem vilket bidrog till en hel del inspiration därifrån. Steinerpedagogiken lägger stor vikt på just måltidssituationen samt förberedandet av den och därför ansåg vi detta relevant till just vårt examensarbete. Gemenskap och delaktighet är centrala begrepp inom Steinerpedagogiken vilket också är en stor del av vårt examensarbete.

Hushållsarbete är något som anses väldigt viktigt på Steinerdaghem, vardagliga sysslor som; trädgårdsarbete, handarbete, städning samt matlagning är exempel på sådant. Barnet stimuleras på många olika plan och dessa sysslor ger barnet en möjlighet att lära sig på sin egen utvecklingsnivå. Det är viktigt att barnet får delta i olika vardagssysslor eftersom det innebär att barnet övar på dessa färdigheter samt får visa vad han eller hon redan kan på ett naturligt sätt (Paalasmaa 2011 s. 140). Precis som på hushållsarbete lägger Steinerpedagogiken stor vikt på måltiden och måltidssituationen. I många Steinerdaghem inleds måltidssituationen med en liten vers, här kommer ett exempel på en sådan: ”Jorden har oss detta gett, solen det i ljus berett, kära sol och kära jord, er vi tackar vid vårt bord”. Det komplicerade förloppet som leder fram till maten på bordet kan det lilla barnet ännu inte förstå men vi vuxna kan hjälpa dem på traven. (Liebendörfer 2013 s. 41)

Köket är hemmets hjärta, lika så daghemmets. Dofterna och sysslorna som förknippas med köket och matlagning bjuder in barnen till att följa denna process (Paalasmaa, 2011 s. 142). På Steinerdaghem inkluderar man ofta barnen i själva matlagningen. Uppgifter som att hjälpa till med brödbaket, tvätta salladen eller skala moroten ger barnet en positiv hållning till matlagningen. Barnens sinnen tilltalas på olika sätt beroende på hur man till exempel: dukar, lägger upp maten och hur maten doftar. Oftast tycker barn om att följa utvecklingen när till exempel ett frö sås och börjar växa. Barnet får ”ta hand om” växten genom att vattna eller rensa ogräs och så vidare (Liebendörfer 2013 s. 41). Vehkalahti, (2008) poängterar vikten av lugna aktiviteter när det kommer till barns välmående och skapandet av trygghetskänsla hos dem. Att odla och så frön, grönsaker eller blommor, baka ett bröd osv. Är något som inte går att göra snabbt. Det är bra att ibland göra saker där barnet blir tvunget att vänta på resultatet och att detta inte innebär någon brådska. Kronan på verket är det när barnet får laga till exempel en soppa av den egna skörden. Människan har tillsammans med jorden och solen framställt måltiden och man kan njuta tillsammans av måltiden som står på bordet. Känslan av sammanhang skapas i och med att måltiden och förberedelsen av den sker i gemenskap (Liebendörfer 2013 s. 41). Även här poängteras varför det är av stor vikt att måltiden är en gemensam aktivitet där både vuxna och barn deltar. Eftersom ett av syftena med vårt examensarbete är att få barnet inkluderat i planeringen av måltidssituationen är detta en god grund.

Årstidsbord är något som finns på Steinerdaghem. Det är ett bord som står på ett centralt ställe, bordet är dekorerat med olika saker som passar till de fyra olika årstiderna. På bordet kan man placera vad som helst som inspirerar den årstiden som pågår just nu. Färgerna på bordet anpassas också efter årstiden. Barnen får vara med och skapa årstidsbordet vilket ger en känsla av gemenskap. Årstidsbordet ses som ett konstverk som barnet skapar tillsammans med den vuxna. (Liebendörfer 2013 s. 41)

Festtillfällen är något som återkommer under årets lopp på Steinerdaghem. På daghemmen firas både kristliga högtider som till exempel advent, jul, påsk och så vidare, men också fester som till exempel skördefest. Förberedelserna inför festen påbörjas på förhand bland annat genom sagor, lek och även själva förberedandet rent praktiskt. Festerna förbereds tillsammans med daghemspersonalen, barnen och även föräldrarna (Paalasmaa 2011 s. 141). Vikten av festliga tillfällen är något som även Vehkalahti (2008) tar upp. Olika matlagningsklubbar är mycket populära bland barn, av den anledningen att matlagningen är något konkret som barnen gör och sedan kan avnjuta. Bjudningar, kalas och fester är betydelsefulla tillställningar ur ett socialt perspektiv. Dessa tillställningar blir mer betydelsefulla för barnen om de får vara med att duka, förbereda, klä upp sig och förbereda måltiden. Tillställningar med olika teman är något som uppskattas av barn.

5 METOD

Då valet av metod skall göras är det viktigt att ta i beaktande vilken metod som är mest lämplig i förhållandet till det resultat som skall uppnås (Björklund & Paulsson 2003 s. 44). Vår första tanke var att göra en litteraturstudie men vi insåg sedan med tanke på vårt syfte att en produktutveckling var mera lämplig. Vi vill att vårt arbete skall vara tillgängligt och synligt i vardagen på daghemmet och därför ansåg vi att skapandet av en produkt var det mest passande metodvalet.

5.1 Produktutveckling som metod

Produktutveckling är en metod som kan användas när man gör ett examensarbete. Målet med en produktutveckling är att den skall kunna användas i praktiken på arbetsfältet.

Produkten kan vara av olika slag, t.ex. en handbok, informationsbroschyr, portfolio, cd-rom, internetsida osv. (Vilkka & Airaksinen 2003 s. 9)

“Examensarbeten som leder till produkter, produktioner, verksamhetsprocesser, är former (typer) där själva verksamhetsinriktningen är det som skiljer dem från de traditionellt vetenskapliga.” (Silius-Ahonen & Haldin 2014 s. 2)

Då man använder produktutveckling som metod i sitt examensarbete m.a.o. ett verksamhetsinriktat examensarbete är det viktigt att komma ihåg att det inte finns en speciell modell att kopiera. Det finns inte heller ett arbete som handlar om precis samma sak. Då man skapar en produkt skall man göra en ämnesanalys vilket betyder att man belyser sitt tema med hjälp av litteratur och teori. Det är också viktigt att läsa och lära sig om ”traditionella” arbeten för att få en bred teoretisk referensram om olika perspektiv gällande sitt tema. (Silius-Ahonen & Haldin 2014 s. 3-6)

Då man utvecklar en produkt är det också viktigt att göra en systematisk rapportering. Med hjälp av rapporteringen får man dokumenterat alla olika skeden under processen. Där skall det t.ex. beskrivas hur man kom på sin idé, hur arbetet byggdes upp, vilket material som behövdes osv. Det är alltså en beskrivning på hur arbetsgången har skett från processen till själva produkten. (Silius-Ahonen & Haldin 2014 s. 7)

När produktutveckling används som metod finns det inte något speciellt forskningsproblem. Strukturen i ett verksamhetsinriktat examensarbete ser annorlunda ut än i ett vetenskapligt examensarbete. I ett verksamhetsinriktat arbete kan strukturen vara uppbyggd på följande sätt: målsättning och bakgrund, referensram och perspektiv, arbetsbeskrivning av processen/produkten samt diskussion. (Silius-Ahonen & Haldin 2014 s. 9-11)

5.2 Etiska aspekter

All forskningsarbete har som mål att föra fram kunskap som är viktig för samhällets utveckling samt för oss som individer och den bör vara så trovärdig som möjligt (Patel & Davidson 2011 s. 62).

Eftersom vi gör en litteraturstudie som leder till en produkt är det viktigt för oss att ta hänsyn till att fakta vi använder oss av återges på ett korrekt sätt. Det är också viktigt att iaktta noggrannhet, ärlighet och omsorgsfullhet i undersökningen. Det är viktigt att följa de krav som vetenskapliga metoder förutsätter när man genomför, planerar och rapporterar projektet eller undersökningen. Det är viktigt att bestämma och dokumentera vem av deltagarna som gör vad i projektet eller undersökningen. Planen för examensarbetet bör genomgå en förhandsgranskning av handledaren som går igenom de etiska aspekterna i arbetet. (Arcada 2015 s. 1-2)

6 PRODUKT

I detta kapitel kommer vi att berätta om hur vi utvecklade vår handbok. Vi behandlar Bergströms (2012) sju steg till visuell kommunikation eftersom metoden till examensarbetet är en produktutveckling. Nedan följer en beskrivning på hur vi använde oss av stegen och även slutresultatet av produkten.

6.1 Tillverkning av handboken

Resultatet av produktutveckling är alltid den slutliga produkten, och denna är något konkret t.ex. en handbok, portfolio, evenemang osv. Processen från början till slut behöver beskrivas väl i rapporten. När man gör en produktutveckling är det viktigt att fråga sig själv; hurdan produkt som målgruppen i fråga, skulle ha mest nytta av (Vilkka & Airaksinen 2003 s. 51).

Nedan presenteras Bergströms (2012) sju steg till visuell kommunikation, i vårt fall en handbok.

1. **Stanna upp:** Här är det viktigt att fundera på vad budskapet går ut på samt vad målet är. Svaret på dessa två frågor får man enklast genom att ”brainstorma” på ett papper.
2. **Planera:** Här planerar man formgivningen, budgeten, tiden och målet. Exempel på frågor är bra att fundera på: finns det hjälp att få? Finns det någon svag länk? Vad skulle kunna ta mera tid än beräknat?

3. **Sortera:** Vilket material är tillgängligt, t.ex. bilder och texter. Vad är viktigt? Vad är mindre viktigt?
4. **Sanera:** Välj bort sådant som inte anses vara väsentligt för produkten
5. **Organisera:** Viktigt att tänka på hur lång tid kommer processen att ta och vem eller vilka gör vad?
6. **Kalkylera:** Här är det viktigt att tänka på vad det kommer att kosta och om det finns förmånligare alternativ.
7. **Forma:** Produkten skapas. (Bergström 2012 s. 223-224)

Första steget som Bergström (2012) beskriver är att stanna upp. Då vi började bli klara med den skriftliga delen av examensarbetet satte vi igång och började planerade handboken. Vi diskuterade tillsammans om vad handbokens syfte egentligen var och vad vårt budskap med handboken skulle vara. Vi utgick ifrån vårt syfte och frågeställningar i kapitel 1.1. Vi läste sedan igenom vårt arbete och plockade ut det vi tyckte att var mest väsentligt att inkludera i handboken med tanke på syftet. Till näst började vi fundera över hur vi skulle göra handboken. Frågor vi ställde oss själva var bl.a. finns det något bra program att använda sig av då man skapar en handbok? Skulle något kosta? Hur länge skulle det ta att göra själva handboken? En av våra studiekamrater tipsade oss om internetsidan Canva.com. På internetsidan kan man designa egna handböcker, broschyrer, posters etc. Programmet är gratis vilket också var positivt.

Det tredje steget kallar Bergström (2012) för ”sortera”. Dels sorterade vi redan till en början då vi plockade ut det mest väsentliga från arbetet men detta var ett steg som vi gick tillbaka till under produktutvecklingens gång. Det fjärde steget ”sanera” var också ett steg som användes många gånger under produktens utveckling. Vi organiserade arbetet på det viset att vi alltid skrev tillsammans. Vi sågs i skolan och satt tillsammans och utvecklade vår produkt. På detta sätt kom bådass tankar och åsikter fram genast och det gick lätt att diskutera och planera hur handboken skulle se ut. Det fanns ett steg i de sju stegen till visuell kommunikation som vi lämnade bort, nämligen ”kalkylera”. Vi ansåg att vi satsar på en låg budget och skickar vår klara handbok per epost till våra uppdragsgivaren och de får sedan ta beslutet om de vill skriva ut den eller läsa den via datorn. Efter att i stort sätt gått igenom de sju stegen satte vi igång och skapade själva handboken.

6.2 Beskrivning av handboken

Våra uppdragsgivare var intresserade av hur man kan göra måltidssituationen till en mer meningsfull stund på daghemmet. Vi valde att göra en handbok utgående från fakta ifrån tidigare litteratur som ger personalen idéer om hur man eventuellt kan ändra måltidssituationen med hjälp av ett socialpedagogiskt förhållningssätt, så att den blir mera harmonisk, lärorik och pedagogisk, samt hur temat mat går att inkludera i den övriga verksamheten på daghemmet. Med den övriga verksamheten menar vi till exempel pyssel, lek och samlingar. Vi bestämde oss också att lyfta fram olika tillvägagångssätt så att barnen kan vara mera delaktiga i själva måltidssituationen. Vi ville att produkten skulle vara tilltalande för personalen och att de genom den skulle hitta inspiration till verksamheten.

Handboken är 20 sidor lång. I början finns det en inledning där vi kort förklarar syftet med handboken. Handboken är uppbyggd så att den teoretiska delen kan läsas först, där efter följer tips och idéer som personalen på daghemmet kan använda sig av då de ska planera måltidssituationen, samt inkludera temat mat i den övriga verksamheten. I slutet finns även några källor som vi ansåg att var viktiga att tillägga eftersom vi hade använt oss mest av dem genom arbetet. Som vi redan nämnde tidigare så ville vi att vår produkt skulle vara tilltalande för daghemspersonalen, därför lade vi ner mycket tid på handbokens design. Alla bilder och bakgrunder som finns i vår handbok är tagna från Canva.com. Vi ville att handboken skulle vara färgglad, vi valde olika färger att använda som bakgrundsfärger igenom hela handboken. Vi lade också till olika bilder/ikoner som relaterade till texten på sidan.

6.3 Innehållet i handboken

Vi hade till en början svårt att hitta på en lämplig rubrik till handboken. Vi valde till slut rubriken ”*Måltiden handlar om mera, än att bara äta*”, eftersom vi tyckte att den rubriken talar för innehållet i handboken. Handboken börjar med en kort beskrivning av innehållet. Med tanke på våra frågeställningar ansåg vi det viktigt att ha med en kort beskrivning om varför måltidssituationen är viktig. I handboken inkluderade vi rubrikerna ”*Socialpedagogik inom dagvården*” och ”*Delaktighet inom dagvården*” eftersom vi ville öppna upp

för pedagogerna kort om vad socialpedagogik handlar om. En stor rubrik i vårt examensarbete är *"Måltiden som socialpedagogisk aktivitet"*, från detta kapitel har vi valt att använda oss av tre viktiga punkter i handboken. Vi ansåg att dessa tre punkter kunde stöda pedagogerna till att använda sig av ett socialpedagogiskt synsätt. I handboken inkluderade vi även vår egen version av Madsens (2011) bildningsblomma (se kapitel 7). Vi ansåg att denna är en bra grund för pedagogerna att utgå ifrån under måltidssituationen eftersom den stöder ett socialpedagogiskt förhållningssätt. Vi har valt att inkludera rubriken *"Levens och lärandets betydelse"* eftersom vi har konstaterat att lekfullhet är en viktig del när det kommer till måltidssituationen och när man använder sig av temat mat i verksamheten.

För att kunna uppnå målet att få barnen delaktiga i måltidssituationen krävs planering av personalen. På grund av detta har vi valt att inkludera rubriken *"Att tänka på vid planering av verksamheten"*. Utgående från det fakta vi har som underlag i vårt examensarbete har vi listat sådant som kan vara bra att fundera och reflektera över under planeringen. På följande sida presenteras två olika måltidssituationer, tanken med detta är att personalen under planeringen kan reflektera kring dessa två och fundera över vilken av dessa de anser vara mera lämplig och varför. Under följande rubrik, *"Att tänka på vid matbordet"* finns det fakta till personalen om på vilka sätt de kan förhålla sig socialpedagogiskt till måltidssituationen.

Eftersom vår ena frågeställning i examensarbetet lyder *"Hur kan man inkludera temat mat som en del av lärandet i dagvårdsverksamheten?"* så har vi lagt till rubriken *"Köksysslor, festliga tillfällen och olika teman"* i handboken. I detta kapitel presenterar vi idéer om vad man kan göra med temat mat tillsammans med barnen i den övriga verksamheten. Vi tar också upp temans betydelse för barnets motivation och möjlighet till medverkan. I slutet av handboken har vi lagt till ett tips på hur man kan använda sig av teman.

Innehållet i handboken besvarar våra frågeställningar eftersom den innehåller fakta om hur man kan ta hjälp av ett socialpedagogiskt förhållningssätt för att göra måltidssituationen mera meningsfull. Den innehåller även förslag på hur man kan få barnen mera delaktiga i måltidssituationen samt idéer på hur temat mat kan vara en del av lärandet i dagvårdsverksamheten.

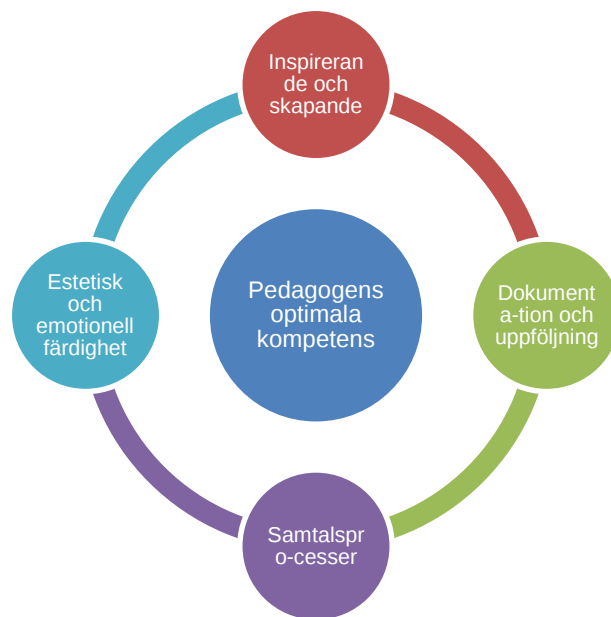
7 DISKUSSION

Efter att ha studerat om vårt valda ämne har vi konstaterat att måltiden handlar om mera, än att bara äta. Vi har kommit fram till att måltidssituationen är viktig på grund av att den hör till en av de vardagliga rutinerna på daghemmet och kan ses som en lärorik stund där barnet har möjligheten att utveckla olika färdigheter.

Eftersom socialpedagogik bl.a. handlar om att inkludera människor som deltagare i vardagslivet och dagvården är en levnadsmiljö för många barn, har vi konstaterat att socialpedagogiken har stor betydelse inom dagvården. Socialpedagogik i daghemskontext handlar även om att främja barns delaktighet. Med detta menas att barnet blir sedd, hörd och får uttrycka sig. Enligt vår forskningsgrund kan pedagogens förhållningssätt när det kommer till måltidssituationen ses som avgörande. Vi har kommit fram till att om pedagog ser på måltidssituationen ur ett socialpedagogiskt perspektiv, ökar möjligheterna till att göra måltidssituationen mera meningsfull. För att kunna använda sig av socialpedagogiska förhållningssätt behöver pedagogen ha en positiv och öppen attityd till förändring.

Vi har också konstaterat att det är viktigt att se barnet som subjekt och aktivt inkludera barnet i måltidssituationen och den övriga verksamheten. Vi har även dragit slutsatsen att barnets känsla av trygghet är en stor del av huruvida barnet känner sig delaktig eller inte. Därför är det viktigt att komma ihåg att sträva efter att barnet känner sig tryggt vid måltidssituationen.

Vi har även kunnat koppla Madsens (2011) bildningsblomma till vårt examensarbete.

Figur 2. Vår egen tolkning av Madsens bildningsblomma i förhållandet till måltiden på daghemmet

Den produktiva kompetensen har vi valt att kalla *inspirerande och skapande*. Med det menar vi att pedagogen har kompetensen att bryta invanda mönster och förhålla sig skapande och inspirerande till måltidssituationen. Pedagogen har kunskap om olika metoder och verktyg som kan kopplas till måltidssituationen.

Den analytiska/syntetiska kompetensen har vi valt att kalla *dokumentation och uppföljning*. Här är vår tanke den, att pedagogen har förmågan att se varje barn som en enskild individ vid måltidssituationen. Pedagogen har kunskap i att följa upp samt dokumentera måltidssituationen.

Den kommunikativa kompetensen kallar vi för *samtalsprocesser*. Pedagogen har förmågan att föra samtal med barnen utan att styra samtalet. Måltiden är en social stund för deltagarna och under denna stund lyckas pedagogen med denna kompetens involvera alla i en trevlig och social diskussion.

Den expressiva kompetensen har vi benämnt som *estetisk och emotionell färdighet*. Med detta menar vi att pedagogen har förmågan att se på måltidssituationen ur ett estetiskt och

emotionellt perspektiv. Det vill säga med hjälp av olika verktyg få måltidssituationen mera tilltalande. Pedagogen skall också ha förmågan att se på måltiden ur ett barns perspektiv och ställa sig frågan; hur skulle barnen vilja att måltidssituationen skall vara?

Den femte kompetensen kallar vi *pedagogens optimala kompetens*. Pedagogen uppnår den optimala kompetensen om han eller hon besitter de fyra kompetenserna. Genom att lyckas koppla ihop sitt kunnande utgående från dessa fyra kompetenser har pedagogen förmågan att göra måltidssituationen till en mera meningsfull aktivitet.

Vi har även kopplat lekens och lärandets betydelse i vårt arbete eftersom att lekfulla moment främjar barnets intresse för att lära sig nya saker. Det har framkommit att användning av olika teman när det kommer till mat kan fånga barnets intresse. Genom att införa temat mat i den övriga verksamheten genom olika lekar, övningar och aktiviteter bidrar det till barnets delaktighet och intresse. Förutsättningarna för att detta skall kunna uppnås är att personalen på daghemmet grundligt planerar måltiden och verksamheten.

7.1 Processen

Examensarbetsprocessen har varit både givande och krävande. Vi började med examensarbetet i januari 2016. Vi kom ganska snabbt igång med processen och hittade en hel del relevant litteratur för vårt arbete. Däremot hade vi svårigheter med att hitta tidigare forskning om vårt tema. Examensarbetets beställare Sedmigradsky och Barnavårdsföreningen hade som önskemål information om hur man kan göra måltidssituationen mera meningsfull. Medan vi sökte relevant fakta fick vi idén att inkludera tips och idéer om hur temat mat kan inkluderas i verksamheten. Vi frågade beställarna om detta var något som intresserade dem vilket de visade sig vara. Tanken från början var alltså att endast behandla måltidssituationen men vi utvidgade sedan vårt examensarbete till att också behandla temat mat i den övriga verksamheten.

När vi började med examensarbetet ställde vi oss frågan ”hur viktig är måltidssituationen för personalen på daghem egentligen?” Då en av oss praktiserade på ett av Barnavårdsföreningens daghem under examensarbetsprocessen blev denna fråga besvarad. Det visade sig att personalen lägger stor vikt på måltidssituationen och försöker se denna som

en pedagogisk aktivitet. Detta fick oss att inse att vårt examensarbete har en arbetslivsrelevans på hög nivå. Detta motiverade oss till att utveckla en produkt som personalen faktiskt kan ha nytta av i verksamheten.

Våra forskningsfrågor har ändrat form några gånger under processens gång. Detta på grund av att de inte riktigt passade ihop med det fakta som vi hittade vart efter. Till slut bestämde vi oss för forskningsfrågorna: Hur kan man med hjälp av olika socialpedagogiska förhållningssätt göra måltidssituationen mera meningsfull? Hur kan personalen få barnen mera delaktiga i måltidssituationen? Hur kan man inkludera temat mat som en del av lärandet i dagvårdsverksamheten? Vi anser själva att vi har besvarat våra forskningsfrågor. Vi upplever att i handboken besvaras frågorna i sin helhet.

Under processens gång har vi emellanåt haft lite svårt att koppla ihop våra teoretiska utgångspunkter till måltidssituationen. Detta har krävt mycket analyseringar och reflektion. Vi har tillsammans diskuterat om detta och utifrån det hittat kopplingen som vi strävade efter.

Vi gjorde upp en tidsplan för när examensarbetet skulle vara färdigt. Målet var att bli klara till våren 2016. På grund av yrkespraktik, skola och jobb fanns det helt enkelt inte tid till att följa den tidsplanen som vi hade satt upp. Vi gjorde upp ett nytt mål till hösten 2016. Vi har träffats i skolan några dagar i veckan under hela processen och skrivit tillsammans. Inledningen, bakgrunden, syfte och frågeställningarna har vi skrivit tillsammans. De teoretiska utgångspunkterna har vi delat upp på det viset att båda har skrivit en del om socialpedagogik inom dagvården och en del om lekens och lärandets betydelse i verksamheten. I våra teoretiska utgångspunkter har vi inkluderat två artiklar varav vi skrev om varsin. Vi har även skrivit metod och produkt kapitlet tillsammans. Handboken har vi utvecklat tillsammans.

Orsaken till att vi har arbetat så mycket tillsammans under processens gång är att vi har känt att processen på så sätt blivit mera givande och det har fått oss att känna att vi verkligen har gjort detta arbete tillsammans. Det har också bidragit till att vi båda har fått en inblick i arbetet som helhet. I och med att vi har planerat och reflekterat över arbetet tillsammans har bådas tankar och åsikter tagits i beaktande. Vi hade båda alltid tänkt att

vi aldrig skulle vilja skriva examensarbetet tillsammans med någon annan. När vi sedan konstaterade att det här temat var något som intresserade oss båda så kändes det rätt att skriva i par. Vi anser att det har gått jätte bra, till och med över förväntan. Vi har märkt under arbetets gång hur lika tankesätt vi har vilket har påverkat positivt på slutresultatet.

7.2 Produkten

Det här var första gången som vi utvecklade en produkt. Vi blev tipsade om hemsidan Canva.com där man kan skapa och designa produkter, i vårt fall en handbok. Canva var lätt att använda men vi hittade dock negativa sidor också, bl.a. var programmet väldigt långsamt och största delen av bilderna kostade. Eftersom vi hade kommit överens om en låg budget för handboken valde vi att inte använda oss av bilderna som kostade. Däremot upplevde vi att vi hittade passande bilder och ikoner som inte kostade någonting. Det fanns många olika möjligheter att designa på, vilket var positivt. Vi anser själva att vår handbok blev tilltalande vilket var vårt mål.

7.3 Förslag till fortsatt forskning

Vi upplever att det var svårt att hitta tidigare forskning om vårt ämne. Vi blev förvånade att det fanns så lite forskat om just detta. Vi hittade bara två artiklar som vi kunde koppla till vårt arbete. Däremot fanns det en hel del forskning om mat ur ett hälsoperspektiv. Vi hade önskat mera forskning om själva måltidssituationen i sig. Exempel på sådan forskning skulle kunna vara observationer av måltidssituationer på olika daghem. Det skulle vara bra om det fanns möjlighet för personalen att få mera information huruvida måltidssituationen kan göras mera pedagogisk.

Vi önskar att man i framtiden har lärt sig mera om ämnet och att alla daghem lägger större vikt på måltidssituationen och mat temat.

KÄLLOR

Arcada, 2015, *God vetenskaplig praxis i studier vid Arcada*, Tillgänglig: https://start.arcada.fi/sites/default/files/dokument/ovriga%20dokument/god_vetenskaplig_praxis_i_studier_vid_arcada_2014.pdf Hämtad: 22.1.2016

Aslan, Durmus. 2013, *The effects of a food project on children's categorization skills*, Society of personality research, s. 939-946

Barnavårdsföreningen i Finland, Tillgänglig: <http://bvif.fi/sve/start/> & <http://smabarnsfostran.bvif.fi/sve/start/> Hämtad: 14.1.2016

Bergstöm, Bo. 2012, *Effektiv visuell kommunikation – Om nyheter, reklam och profilering I vår visuella kultur*, 8 uppl., Stockholm: Carlssons bokförlag, 319s.

Björklund, Maria & Paulsson, Ulf. 2003, *Seminarieboken – att skriva, presentera och opponera*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur, 138s.

Brodin, Marianne & Hylander, Ingrid. 2007, *Själv-känsla- att förstå sig själv och andra*, Stockholm: Liber AB, 128s.

Forster, Martin. 2013, *Jag törs inte men gör det ändå- om barns välmående och själv-känsla*. Stockholm: Natur & Kultur, 279s.

Johannesen, Nina & Sandvik Nina. 2010, *Små barns delaktighet och inflytande – några perspektiv*, Liber AB: Stockholm, 116s.

Johansson, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid. 2001, *Omsorg, en central aspekt på förskolepedagogiken – Exemplet måltiden*, Pedagogisk forskning i Sverige, nr. 2, s. 81-101

Lidbeck, Lena. Hofsten, Kristina & Coull, Mia. 2012, *Stora boken om barn*, Stockholm: Nordsteds, 511s.

Liebendörfer, Christine & Örjan. 2013, *Waldorfpedagogik*, Lund: Studentlitteratur, 372s.

Luostarinen, Petra. 2014, *Sapere-menetelmä ja ruokakasvatuksen käytänteet varhaiskasvatuksessa – yhteydet leikki-ikäisten lasten kasvisten, marjojen, ja hedelmien käyttöön*, Itä-suomen yliopisto: Terveystieteiden tiedekunta, 103s.

Madsen Bent. 2001, *Socialpedagogik*, Lund: Studentlitteratur, 239s.

Madsen, Bent. 2011, *Socialpedagogik – Integration och inklusion i det moderna samhället*, Lund: Studentlitteratur, 298s.

Martha, 2015, *Tack för maten*, Tillgänglig: [http://martha.webbhuset.fi/sv/start/projekt/tack_for_maten/] Hämtad: 27.1.2016

Paalasmaa Jarno. 2011, *Lapsesta käsin – Kasvatuksen ja opetuksen vaihtoehtoja*, Jyväskylä: PS-kustannus, 359s.

Patel, Runa & Davidson, Bo. 2011, *Forskningsmetodikens grunder – att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, 4 uppl., Lund: Studentlitteratur, 149s.

Pramling Samuelsson, Ingrid & Mårdsjö Ann-Charlotte. 1997, *Grundläggande färdigheter – och färdighetens grundläggande*, Lund: Studentlitteratur, 169s.

Pramling Samuelsson, Ingrid & Asplund Carlsson, Maj. 2014, *Det lekande lärande barnet- i en utvecklingspedagogisk teori*, Liber: AB, 255s.

Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan Sonja. 2006, *Lärandets grogrund*, Lund: Studentlitteratur, 152s.

Sandberg, Anette. 2014, *Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur, 303s.

Sepp Hanna. 2013, *Måltidspedagogik – mat- och måltidskunskap i förskolan*, Lund: Studentlitteratur, 181s.

Silius-Ahonern & Haldin. 2014, *Om verksamhetsinriktade examensarbeten*. Helsingfors: Arcada 12s.

Stakes, *Grunderna för planen för småbarnsfostran*. 2005. Version 2, Tillgänglig: http://www.thl.fi/documents/605877/747474/vasu_svenska.pdf Hämtad: 10.12.2015

Stiftelsen Sedmigradsky, Tillgänglig: <http://www.sedmigradsky.fi/> Hämtad: 14.1.2016

Vehkalahti, Reetta. 2008, *Trygga barn – stärk barnets självkänsla med lekar och aktiviteter*, Helsingfors: Lastenkeskus, 101s.

Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina. 2003, *Toiminnallinen opinnäytetyö*, Helsingfors: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 168s.

Vygotskij, Lev S. 1995, *Fantasi och kreativitet i barndomen*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 111s.